

LAMAN PESÄNJAKAJAT

Raija Julkunen (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino.

Kutakuinkin vuosi sitten, keväällä 2001, Raija Julkunen julkaisi kirjan nimeltä Suunnanmuutos (Vastapaino 2001). Kirja oli ensimmäinen tutkimukseen perustuva kokonaisuus, joka selvittää, miten 1990-luvun lama syntyi ja mikä oli sen rooli viime vuosikymmenen käänteessä – hyvinvointivaltion kasvun vaihtumisessa sen vähittäiseen karsintaan. Sen jälkeen on ilmestynyt kirjojen sarja, jotka kaikki tukevat Julkunen peruskäsitteitä: Jaakko Kianderin Laman opetukset (VATT 2001), Anu Kantolan Markkinakuri ja managerivalta (Loki/Pallas 2002), Tuula Helneen Syrjäytymisen yhteiskunta (Stakes 2002) ja Leena Eräsäärin Julkunen tila ja valtion yhtiöittäminen (Gaudeamus 2002).

Raija Julkunen havaitsi ensimmäisenä sen, minkä nuorekkaat myöhemmät kirjat eri tavoin vahvistavat. Lama ja sen jälkeinen politiikka ei ollut vain kansantulon laskua ja julkisten menojen leikkaamista, se oli myös ja ehkä ennen kaikkea maata hallitsevan eliitin ajatusmaailman, *mentaalisen mallin* vaihtumista.

Julkunen korostaa, etteivät järjestelmät muutu itsestään, vaan politiikka on ensin ajateltava ja sitten muunnettava teoiksi. Poliittikan tasolla 1990-luvun muu-

tos oli hiipivää, mutta politiikkaa ohjaavan mentaalisen mallin tasolla lähes kertarysäys, minkä mahdollisti se, että eliitin kokoonpano ja sen sisäiset voimasuhteet nopeasti muuttuivat 1990-luvun alkuvuosina.

Kuten Julkunen osoittaa ja Jaakko Kianderin viimesyksyinen kirja vakuuttavasti vahvistaa, laman perussyynä oli 90-luvun alun rahapolitiikka, jolla huiman ylös vedettyä markkan kiinteää arvoa puolustettiin korkein ja nopeasti kohoavin koroin. Maan hallitus ja Suomen pankki kieltäytyivät kolmen vuoden ajan koskemasta markkaan, kunnes se oli pakko ensin devalvoida ja sitten syyskuussa 1992 päästää kellumaan. Kansantalouden kannalta vahinko oli kuitenkin jo ehtinyt tapahtua: konkurssiaalto, yksityisten ihmisten omaisuuden laajamittainen pakkoluovutus, massatyöttömyys, muutaman vuoden syvä lama.

Lama oli ensi sijassa taitamattoman rahapolitiikan seuraus, mutta kun lama oli syntynyt, siitä tuli hyvinvointivaltion nopean karsimisen tärkein peruste ja syy.

Julkunen osoittaa, että eliitin sisällä hyvinvointivaltion rakennemuutosta oli valmisteltu jo ennen lamaa. Visioon ei kuulunut pelkästään rahamarkkinoiden vapauttaminen, vaan Suomen yleisempi sopeuttaminen kansainvälistyvään talouteen – silloin kulovalkean tavoin levinneen uusliberalismin oppien mukaisesti.

Muutos myös alkoi ennen lamaa, mutta vasta lama ja julkisen talouden rahoituskriisi antoivat nyt virkamies- ja ekonomistivetoiseksi muuttuneelle päättäjäkunnalle vahvan mandaatin julkisten menojen karsimiselle ja markkina-ajattelun tuomiselle julkiselle sektorille.

Julkunen osoittaa myös, miten syy- ja seuraussuhteet kääntyivät ja käännettiin päälle. Syvimpinä lamavuosina kaikkien tuoreessa muistissa vielä oli, miten lamaan oikein jouduttiin. Mutta varsin nopeasti laman pääsyylliseksi onnistuttiin tekemään ”hyvinvointivaltio”: laaja julkinen sektori, antelias sosiaaliturva, jäykät työmarkkinat, korporatistinen työnjako, korkea verotus. Talouskriisin luonne oli systeeminen ja rakenteellinen, lama oli paljastanut hyvinvointijärjestelmän heikkoudet ja uusi nousu vaati systeeminmuutosta. Kärkevin kritiikki kohdistui korporatismiin ja ay-liikkeeseen.

Kaikin mittarein mitattuna hyvinvointivaltion kasvu oli 1970- ja 1980-luvuilla toteutettu talouden sallimin ehdoin: valtion talous pysyi Suomessa tasapainossa ja julkinen velka oli vuonna 1990 Euroopan alhaisimpia.

1990-luvun puoliväliä lähestyttäessä eliitin uusi lamaselitys alkoi kuitenkin nopeasti levitä ja saada mediassa vahvaa vastakaikua: lamaa ei aiheuttanut rahapolitiikka, vaan syöpäkasvaimiksi muutunut julkinen sektori, yksityisten kansalaisten kulutus-

juhla ja velkaantuminen 1980-luvun lopulla. Yhdessä nämä tekijät selityksen mukaan romahduttivat terveen talouden perustan ja imivät sen dynaamisuuksien kuiviin.

Tämän ajatusmallin varassa sitten toteutettiin 1990-luvun karsintapolitiikka, joka koostui sarjasta siinänsä suhteellisen pieniä, mutta toistensa päälle kasautuvina tuntuviin kasvaneita leikkauksia. Kun EU-maissa julkiset terveydenhuoltomenot vuosina 1990–97 kasvoivat keskimäärin 20 % asukasta kohden, Suomessa ne supistuivat. Vuonna 1998 lukioiden menot oppilasta kohden olivat 70 % vuoden 1990 tasosta ja vastaavasti yliopistojen menot opiskelijaa tai tutkintoa kohden 80 %.

Anu Kantolan tuore väitöskirja vahvistaa Julkusen kuvauksen ja osoittaa, kuinka jyrkkä laman tuottama katkos eliitin aiempaan mentaaliseen malliin oli. Kantolan kirja perustuu Suomen johtavan ydineliitin (78 miestä ja yksi nainen!) haastatteluihin, jotka tehtiin vuonna 1995. Päätulos on, että tuolloin, muutama vuosi laman jälkeen, eliitin sisäpiiriin näkemys laman syistä ja uuden politiikan suunnasta oli *puoluekannasta riippumatta* varsin yhteneväinen: laman perussyiksi todella oli kiteytynyt ”pöhötynyt hyvinvointivaltio” ja politiikan ylimmäksi tavoitteeksi noussut puhdas tehokkuus – systemaattinen ja jatkuva julkisten menojen karsinta.

Näiden kirjojen ulkopuolelta on syytä palauttaa mieliin, mikä oli se mentaalinen malli, jonka varassa aiem-

mat eliitit toimivat. Vastaus löytyy Pekka Kuusen vuonna 1961 julkaisemasta kirjasta *60-luvun sosiaalipolitiikka*, jonka perusajatus oli aikanaan käänteentekevä: sosiaaliset tulonsiirrot tukevat eivätkä heikennä kansantulon kasvua. Siihen asti sosiaalimenoja oli oikealla pidetty kustannuksina, jotka ovat pois aktiivisesta kansantaloudesta. Samalla tavalla ajateltiin vasemmalla, mutta sosiaalimenoja haluttiin lisätä oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi.

Kuusen mielestä kummankin laidan perinteinen ajattelu perustui ajatusvirheeseen: tulonsiirrot nähtiin vain menoina, vaikka ne *kansantalouden* kannalta olivat samalla tuloja, jotka palautuvat talouden kiertoon. Moderni sosiaalipolitiikka tukee ja nopeuttaa talouden kasvua ylläpitämällä tasaista kysyntää – ja samalla ja ennen kaikkea ihmisten luottamusta yhteiskuntaan.

Kuusen kirjalla oli valtava vaikutus tasavallan kaikkinaiseen eliittiin ja se loi ajatuksellisen pohjan, jolla suomalaista hyvinvointivaltiota 1960-luvulta 1980-luvulle saakka rakennettiin. Laman jälkeinen eliitti taantui siis aikaan ennen Pekka Kuusta: kaikkia julkisia menoja pidettiin taas kansantalouden kannalta pelkästään ja puhtaasti menoina. Tämän 1990-luvun talousopin kärkevimmät piirteet ovat jo kuihtuneet, mutta sen perusvire elää niin eliitin kuin median valtavirran mentaalisen mallin pohjalla. Julkista taloutta hoidetaan edelleen aivan kuin Suomi olisi joutunut jatkuvaan kriisiin, pysyvästi kuilun partaalla-

le. Julkunen kysyy: ”Miten kauan päättäjät voivat uskottavasti käyttää velkaargumenttia (velan takaisinmaksu, korkomenon rasitus, piilevä rakenteellinen alijäämä) tai tulevia haasteita (demografinen muutos) hyvän talouskasvun, tasapainotetun julkisen talouden ja tuloerojen kasvun oloissa?”

Kuritaloudelle näyttäisikin olevan vaihtoehto. Valtion velka on nyt vain runsas kolmannes bkt:sta, kun se korkeimmillaan oli kaksi kolmasosaa. Eläkemenot alkavat nousta vasta 2010-luvulla ja ne ovat suurimmillaan 2030. Näitä menoja ei rahoiteta uudella velanotolla, vaan asteittain jonkin verran kohoavilla eläkemaksuilla. Ja ensimmäiset isot ikäluokat (1945–49 syntyneet) tulevat terminaali- eli kalliin vanhushuollon vaiheeseen vasta 2020-luvulla.

Aikaa ja mahdollisuuksia laman vaurioiden korjaamiseen siis on, vaikka samalla taasisesti lyhennettäisiinkin valtion velkaa. Paineet tähän suuntaan myös kasvavat ja vastustus eliitin sisällä vähitellen heikkenee. Laman ajan valtaan nostaman eliitin kärki on jo siirtymässä sivuun ja tuoreet voimat ovat tulossa tilalle. Jos eliitti, jonka kokoonpano on muuttumassa, onnistuu kehittämään itselleen 2000-luvun haasteisiin sopivan uuden mentaalisen mallin, vahvan alkusysäyksen sen syntyyn ovat antaneet Raija Julkusen ja muiden alussa lueteltujen tutkijoiden selkeästi perustellut ja itsenäisesti ajatellut kirjat.

Matti Virtanen